

СТАНОВИЩЕ

**от проф. днк Мария Антонова Шнитер
ФИФ, ПУ „Паисий Хилендарски“**

Относно: дисертационен труд за придобиване на ОНС „доктор“ в Област на висшето образование 2. Хуманитарни науки, ПН 2.2 История и археология. (История на България. – История на средновековна България)

СУ „Св. Климент Охридски“, Исторически факултет

Катедра: История на България

Автор: Божидарка Илчева Иванова

Тема: ГАДАТЕЛНИТЕ КНИГИ КАТО ИЗВОР ЗА БЪЛГАРСКАТА НАРОДНА КУЛТУРА ПРЕЗ СРЕДНОВЕКОВИЕТО (XI-XIV век)

Научен ръководител: проф. д-р Милияна Каймакамова

Със заповед № РД-38-534/16.11.2020 г. съм определена за член на научното жури по указаната процедура. В съответствие с решението на НЖ (Прот. 1/03.12. 2020 г.) съм натоварена да изготвя следното становище:

1. Общо представяне на процедурата и докторанта

Божидарка Илчева Иванова е задочен докторант към катедра История на България в ИФ на СУ „Св. Климент Охридски“. В установения от закона срок тя е представила комплект документи, съдържащ автобиография, дисертационен труд, автореферат и публикации по темата на дисертацията. Приемам, че процедурата е протекла в съответствие с нормативните изисквания на ЗРАСРБ и вътрешните правила на Софийския университет.

2. Актуалност на тематиката

Избраната дисертационна тема би могла да се положи в по-широкия контекст на изследването на българското средновековно всекидневие. Доскоро в тази област изследванията у нас се брояха на пръсти. Макар и доста закъснял спрямо най-добрите европейски и световни образци, интересът към това тематично поле най-последно привлича вниманието както на професионалното съсловие на историците, така на социолози, антрополози, палеослависти и други хуманитарни учени. В този смисъл изборът е в

съзвучие с тенденциите на съвременната наука; така формулираната тема би могла да доведе изследователя до интересни нови разбирания за българската народна култура през вековете, а защо не – и за нейните съвременни параметри и основания.

3. Познаване на проблема

Божидарка Иванова избира да проведе своето дисертационно изследване от една по-скоро консервативна позиция. Използваната от нея научна литература (има предвид вторичните източници) с няколко изключения не е по-нова от 2000 година. Липсват фундаментални изследвания върху народната култура (тръгвайки от „модела“ на Гуревич, в последните десетилетия бяха натрупани редица сериозни научни приноси, вкл. засягащи културата на православното славянство) и напълно липсва позоваване на актуалните западни изследвания в тази област, които биха помогнали за уплътняване на теоретичната рамка на изследването и биха задали посоките за един по-задълбочен анализ.

В същото време трябва да се отбележи, че докторантката съвестно се е запознала с почти всичко, достъпно в нашите библиотеки, което засяга изследвания от нея проблем – като се започне от класическите издания на текстове от руските палеослависти в XIX и началото на XX век и се стигне до изследвания в областта на историята, астрономията, ветеринарната и хуманната медицина, климатологията, растениевъдството – една широка тематична област, която доказва способността ѝ като изследовател да стигне до необходимата информация, прекривайки обичайните дисциплинарни граници.

4. Методика на изследването

Дисертационният труд, представен за защита, практически не въвежда в научна употреба неизвестни досега извори, нито предлага специфичен научен подход. Изследването е направено от позицията на класическия позитивизъм и има своята стойност като детайлно описание на съдържанието на гадателните книги, тематично разпределено според изработена от докторантката класификация на отделните елементи на „народната култура“. Тук бих добавила, че едно по-задълбочено аргументиране на съдържанието на този термин можеше да допринесе за по-ясно очертаване на изследователското поле. В противен случай, ако останем само с лаконичното обяснение на стр. 17, че става дума за „*картината на света на обикновения човек*“, се питаме как и доколко описаното в петата глава (дворцова и манастирска култура, образът на владетеля и аристокрацията и т.н.) би трябвало изобщо да присъства в дисертацията. И кой по-точно човек бихме приели за „обикновен“? Дали

владетелите и висшите църковни дейци са „необикновени“ и са имали друга „картина на света“?

5. Характеристика и оценка на дисертационния труд и приносите

Дисертационният труд се състои от увод, пет глави, заключение, библиография и две приложения, с общ обем от 167 страници.

Уводът въвежда в изследвания материал, като проследява спецификата и съдържанието на отделните типове гадателни книги, преведени в периода XI-XIV век и познати в българското средновековие чак до края на ръкописния период. При това първо споменаване на съответните заглавия е коректно посочена и съответната библиография, което улеснява цитирането на изворите по-нататък в текста. Формулираните „Цел, задачи и методи на изследването“ са вместени в по-малко от две страници и оставят читателя донякъде в неяснота относно теоретичните основания на работата.

Първата глава проследява основните насоки в изследването на гадателните книги от средата на XIX до наши дни. Коментиранията в нея научни приноси са почти изцяло славяноезични и доказват детайлното познаване на научната традиция. Тук бихме си пожелали по-ясно формулиране на критично-аналитичната гледна точка на авторката; това би допринесло за обосноваване на собствения ѝ научен подход.

Втората глава предлага „Обща характеристика на гадателните практики и книги от Древността до Средновековието“. Според мен тази част от работата би могла съществено да се съкрати и да се включи към увода, където да послужи за изграждане на по-широк културно-исторически контекст на изследването. Част от подробните преразкази в тази глава са лишени от аналитична насоченост и биха могли да отпаднат, за сметка на по-задълбочено представяне на присъствието и влиянието на гадателните текстове в южнославянска среда.

Третата глава „Българските народни вярвания в гадателните книги“ очертава народната космогония, представена в Гадателните книги, и представите за (добри и зли) времена и пространства. Тук библиографските препратки биха могли да бъдат направо към съответните извори, а не към вторични източници, за да се улесни ползването на текста. Направените изводи (стр. 79-80) са кратки и потвърждават вече известния факт за синкретичната смесица от християнство и паганизъм, характеризираща българската „картина на света“.

Безспорен принос на дисертацията е **Четвъртата глава** „Ежедневието на българина в светлината на гадателните книги“. В нея Б. Иванова прави собствена „класификация“ на елементите от всекидневието, отразени в гадателните книги. Разделяйки тези елементи в 17 подгрупи, тя всъщност очертава контурите на „картината на света“, без да се опитва да йерархизира или оценява отделните му елементи. В тази глава постепенно, натрупвайки множество фрагментарни сведения за живота на българите, докторантката започва да изгражда една по-цялостна картина на техния свят. Тази картина е допълнена и в **Пета глава** „Светът на българина в гадателните книги“. Тук акцентът е върху предсказанията, свързани с църковната институция, образа на владетеля и аристокрацията, политическите събития, международната политика. Интерес представлява т. 6 – „образът на обикновените хора“. Описаните тук по-обща характеристики на предсказателната литература биха били по-убедителни, ако имаше по-ясна дефиниция на самото понятие „обикновени хора“. Изводите от тази важна за дисертационния труд глава са кратки и биха спечелили от допълнителна аналитичност.

Заключението е кратко, но в него се поставя интересният въпрос за ролята на т.нар. „литературна трансплантация“ (по Лихачов), т.е. процеса на съобразяване на преводните текстове „с конкретните интереси на българите и с политическото положение на България“ (с. 152). Бих препоръчала изследването на този процес да се продължи и задълбочи, за да извади на показ именно „българската специфика“ на гадателните книги – каквато е и поставената в заглавието задача.

В дисертацията са налице поредица от фактически и стилистични несъответствия и очевидни технически и/или логически грешки; само няколко случайни примера: „*Мълнията не може да удари единствено лавровото растение, ореха и тюлените.*“ (?!, с. 50); „*В същото съчинение е засвидетелствано обстоятелството, че ветровете имат своя посока.*“ (с. 82); „*[лятото] ще бъде добро по цялата земя през месец януари според съчинението...*“ (с. 85); „*Дъждовна есен ще има според другия Коледарник в неделя*“ (с. 85); „*През месец ноември, в дните 15 и 30 според текста на Мълнияка се очаква „изобилие на жито“* (с. 95); „*саденето е било осъществявано с мотики*“ (с. 94); „*Значителна част от парите на българите били събрани като съкровища, поместени в гърнета*“ (с. 102); „*По същество търговията била насочена към продаване и купуване*“ (с. 103). Преди евентуална публикация, задължително е текстът да се подложи на езикова и стилистична редакция.

Категорично не съм съгласна с твърдението на стр. 122, че при баянията се призовават „Дявол или зли духове“, с чиято помощ се лекува – истината е, че текстовете на българските баяния (вкл. тези, запазени в ръкописната традиция), адресират изключително Бог, Богородица и светците-лечители.

6. Преценка на публикациите и личния принос на докторанта

Представените от докторантката пет публикации (едната под печат) са резултат от участието ѝ в студентски и докторантски научни форуми и удовлетворяват изискванията на ЗАРС и Правилника на СУ. Личният принос на Б. Иванова в създаването им е очевиден и безспорен.

7. Автореферат

Авторефератът отговаря на формалните и съдържателни изисквания и съответства на текста на дисертацията.

8. Препоръки за бъдещо използване на дисертационните приноси и резултати

Изследваната тема е интересна и перспективна. След необходимата стилистична и езикова редакция, и като се добави по-сериозна теоретично-аналитична рамка на изследването, дисертацията би могла да послужи за основа на бъдещи научни дирения.

9. Заключение

Обобщавайки казаното, мога да заявя, че представеният за защита дисертационен труд съответства на законовите изисквания за присъждане на ОНС „доктор“. Той е посветен на интересен и перспективен научен проблем и свидетелства за постигнато равнище на научна зрелост и компетентност. Препоръчвам на почитаемото научно жури да присъди на Божидарка Илчева Иванова образователната и научна степен 'доктор' в област на висше образование 2. Хуманитарни науки, професионално направление 2.2. История и археология.

18.01.2021 г.

изготвил становището:

Проф. д.н.к. Мария Шнитер